

Soinujolearen semea-ren inguruan. Literaturaz eta ideologiaz

Xabier ETXANIZ ERLE

Modu batean nahiz bestean literatura testuek gizarte irudi bat, ekintzen aurreko jokabide bat, gertakariak kontatzeko ikuspegi bat... azaltzen dute, eta horrekin batera ideologia bat bultzatzen. Baina liburuetakoa paratestuekin –Genetten terminologiaren arabera (1989)–, gertatzen den bezala (barneko edukiaz hainbat informazio ematen diguten elementuak), sarritan literatura erabili da ideologiaz hitz egiteko, edo aurretik ere aipatu den bezala nazioa eraikitzeko/nazio baten ideia kritikatzeko. “Nazio modernoek literatura erabili izan dute bere legitimitatea sortzeko, nazioen artean bere burua agertzeko.” zioen Jon Kortazarrek bere lan batean (Kortazar, 2002: 21. orr.), eta hain zuzen horregatik kritikatu izan dira idazle batzuk, idazlan batzuk, horien atzean dagoen gizartearen eta nazio sentimenduaren kontra egiteko. Bernardo Atxagaren obra izan daiteke horren adibide bat, nahiz eta idazle honen obraren inguruko kritikak askoz ugariagoak izan. Asteasuarra dugu euskal idazlerik irakurriena, Euskal Herrian nahiz kanpoan, eta era berean gure errealtatearekin konprometitu. XX. mendeko euskal gizartearen azterketa egin genezake Atxagaren obren bidez; emigrazioa, gerra, ETAren sorrera, borroka armatuaren alde ugari, giza harremanak,... eta gaur egungo egoera. Eta agian errealtate hori islatu duelako, gai eta ikuspegi batzuei buruz hitz egin -idatzi, zehatzagoak izanda- duelako eta testu horiek irakurle askorengana iritsi direlako; hots testu horiek erresonantzia kutxa handia izan dutelako, kritika eta komentario ez-literario ugari izan dira (*Soinujolearen semea* plazaratu eta handik gutxira, 2004ko urtarrilaren 24an, Juan Mari Zulaikak, Gureak, Frankismoaren bikti-

men aldeko elkartasun taldeko kideak, honako hitz hauek esaten zituen *Berrian*: "Bernardo Atxagak zezenari adarretatik heltzen dio eta 36tik 77ra bitartean kokatzen da, eta gerrako eta erregimen frankistako krimenak kontatzen ditu (...) Eskertzen diot Bernardo Atxagari, gerrako mamuak astindu dituelako", 6. orria).

Atxagaren obrei eginiko kritika asko gure inguruko pertsonengandik etorri dira. Edo Euskal Herrian bizi diren erdal idazleak –kritikoak–, edo euskal kritikoak; eta kasu gehienetan testuei eginiko komentarioetan literaturaz kanpoko kontuak aipatu izan dira; dela egilearen gehiegizko arrakasta, dela ideiekiko ezadostasuna. Eta hau guzti hau *Obabakoak* idatzi ondorengo testuekin gertatu da, alde batetik erresonantzia kutxa, Atxaga beraren terminoa erabiliz, handiagoa zelako, eta bestetik hurrengo nobeletan hurbildu delako gehiago asteasuarra gaur egungo errealtatera.

Zeru horiek (Erein, 1995) nobelak, esaterako, kritika ugari jaso zituen. G. Lasartek eginikoa, esaterako, edo M. Olaziregik (1998, 45. orr.) aipatzen duen bezala: "Halaber, 1996an *Egunkariak* bere irakurleen artean egindako galdeketa batean, 1995eko libururik gogokoen zela esan zuten (nahiz eta emaitzok komentatzen zituen G. *Berasaluze kazetariak bere partzialtasun eta ez-adostasuna erakutsi*)" (etzana gurea). Edo urte bete lehenago, 1994an, "Zeruak" emanaldiak zirela eta, J. A. Arrietak eginikoa "bergizarteratzearen balizko defentsa" egiten zuelako. "Bernardo Atxaga ha concitado opiniones encontradas, y no siempre justas, hacia su trabajo literario" diosku, honen harira Jon Kortazarrek (2003: 61) eta geroago zehaztu: "Por eso, su compromiso con figuras personales, que recordaban a los arrepentidos, hizo que arreciaran las críticas, esta vez ideológicas y no estéticas, sobre su obra." *Gizona bere bakardadean* nobelan, Atxagaren ziklo errealista deritzonari hasiera ematen dion obran, zerbait ikusten bazen ere, ideia hori askoz ere nabarmenagoa izan zelako *Zeru horiek* plazaratzean (eta kritikak ere bai).

Zeru horiek significa una novela contra la ilusión, relata la historia de un héroe melancólico que ha perdido ya la ilusión y que vuelve, sola y fracasada, a retomar la historia que está por hacerse. Y en ese momento se acaba la narración.

Atxaga se encuentra, pues, ante la cruda realidad y ésa su apuesta de futuro, dejar claro un nuevo estado de cosas, una nueva

narración que apegada al realismo, busca la representación de un estado de cosas del País Vasco. (Kortazar, op. cit., 68).

Gure artean oso gogorra gertatzen baita arestian aipaturiko fraksoa, etsipena, edo egoera berria onartzea... fikzioan bada ere. Eta hain zuzen ildo horretatik etorri dira kritika gehienak euskal kritikoen aldetik. Erdal kritiketan, aldiz, gehiago landu dira literatura estiloak, idazkera...

No hay una intención clara de realizar esa búsqueda por analizar todos los planos que la vida nos ofrece, de jugar con la literatura hasta convertirla en metaliteratura y de hacer que la imaginación y la fantasía se transmuten en hechos reales, como bien sabe hacerlo Bernardo Atxaga.

Con lo que, para concluir, esta novela no llega a mostrar la verdadera fuerza narrativa de Atxaga, se queda en un simple libro de bolsillo.

diosku, *Esos cielos*, liburuaz Jesus Monge Cosínek (Internetetik atearatako komentarioa). Valeria Ciompik, aldiz, *El Crítico* aldizkarian liburu beraren balio literarioa goraiatzzen zuen:

La escritura de Atxaga en *Esos cielos* es clara y diáfana; sostiene con eficacia y precisión la levedad del recorrido, del recuerdo, de las preguntas de la única voz, la de Irene, con la que se identifica y a la que da vida, y a la que los sueños -tres a lo largo de la narración- van mostrando el único camino posible: lejos del sueño.

Kritikari euskaldunen aldetik, ugariak dira ideologiagatik eginiko kritikak euskaldun askok entzun nahi ez zutena baitzioen Atxaga; erdaldunen aldetik, berriz, antzeko kritikak egin izan dira, baina kontrako norabidean; hots, beraiek ere irakurri nahi zutenaren kontrakoa aurkitu dutenean. Alde horretatik *Zeru horiek* euskaldunen kritika ideologikoak izan dituen bitartean, eta erdaldunen kritika literarioak; *Soinujolearen semea* (Pamiela, 2003) obran, kontrako fenomenoak ikusi ahal izan dugu (jakina, erdal kritika laudoriozkoekin batera). Aipagarria da, zentzu honetan, azken nobela honen erdal bertsioa plazaratzean Ignacio Echevarriak egindakoa (*El País*, 04-9-4, Babelia, 4). Hasi-hasieratik erreklamatzeko dio zorrotasuna Atxagari, arestian aipaturiko erresonantzia kutxaren oihartzun handiak Atxaga euskal idazlea izatetik euskaldunen ordezkari izatera pasatzen baita:

Resulta difícil sobreponerse al estupor que suscita la lectura de esta novela. Cuesta creer que, a estas alturas, se pueda escribir así. Cuesta aceptar que, quien lo hace, pase por ser, para muchos, mascarón de proa de la literatura de toda una comunidad, la del País Vasco, cuya situación tan conflictiva reclama, por parte de quien se ocupa de ella, el máximo rigor y la mayor entereza.

Alegia, Euskal Herrian egoera "tan conflictiva" bizi dugunez gero, Atxagari eskatzen zaio "máximo rigor y la mayor entereza"; baina eskaera hauek, jakina, Atxagak idatzirikoa kritikorearen gustukoa izan ez delako egiten da.

La beatitud y el maniqueísmo de sus planteamientos hace insertible *El hijo del acordeonista* como testimonio de la realidad vasca. A este respecto, la novela solo vale como documento acrítico de la inopia y de la bobería -de la atrofia moral, en definitiva- que no han dejado de consentir y de amparar, hoy lo mismo que ayer, de forma más o menos melindrosa, el desarrollo del terrorismo vasco.

Echevarriaren erretorika azken urte hauetan Euskal Herrian, eta batez ere Espainian, intelektual batzuek euskal nazionalismoaren kontra darabiltena da. Berdin da Iñaki Gabilondo bezalako batek Euskal Pilota luzemetraian Atxagaren nobelaren antzeko prozesua azaltzea, berdin da Euskal Herrian irakurle asko eta asko historia ikusi istorio hau bezala. Ideologia batetik ezin da onartu hori, ezin da nobela hau onartu. Eta oraingoan ere, bestelako herrialdetatik, bestelako irakurletatik etorriko da literatura onarpenean (zentzu honetan guztiz logikoa izan da Espainiako sari nazionallean finalista izanda ez saritzea, Suso de Torok epaimahaikideak zioen bezala bestelako irizpideak egon direlako).

Baina horrez gain, Echevarriaren kritika horrek Espainiako hainbat komunikabidetan eta zenbait idazle eta kritikariren artean "Echevarria kasua" izenez ezagutu den polemika sortarazi zuen. Prisa talde barneko gatazka politikoa izan zuena oinarri; hots, "euskal gatazkaren" aurrean izan beharreko jokabidearen aurrean bi sentsibiltate ezberdin baitaude. Abertzale guztien kontra, eta horretarako PPrekin bat egin, edo indarkeriaren kontra dauden abertzaleekin aritu irtenbide baten bila. Echevarriak, eta berak bezala beste intelektual askok, lehenengo sentsibiltate hori izanik, normala da *Soinujolearen semea* nobelari eginiko kritika gupidagabea; izan ere, Txema Aranaz edito-

reak *Diario de Noticias* egunkarian (2004-9-10ean, 3. orrian) esan bezala:

Las legislaturas del PP no han pasado en balde, y para estos no se trata de discutir sobre un modelo u otro de sociedad vasca, no; simplemente ya no hay vasco bueno.

Eta normala da, halaber, honen guztiaren ondoren sorturiko etabaidan elementu ugari nahastea, PRISA taldeari eginiko eraso mediatikoa edo euskaldunen –eta batik bat Atxagaren– kontrako eraso pertsonala nahasi egin dira, eta horren adibide garbia dugu *La Razón* egunkarian (2004-12-14an) kaleratutako “Todos putas” zutabea Tomás Cuestak esanikoa:

Pero cuando está Prisa de por medio, el beneficio de la duda se le aplica al patrón en vez de al marinero. Algo habrá hecho para merecerlo. Todos putas, insisto, en esta turbia historia putañesca. Y el más puta de todos es el infame Atxaga.

Edo ABCn, 2004ko abenduaren 16an argitaratutako perla hau ere:

Seguro que, a juicio de los directivos de Prisa, tampoco se percató Javier Echevarría de la trascendencia política que supone lanzar desde Madrid al autor de «Ababakoak», al que, como a otros escritores vascos, hay que tratar de una manera especial. Como quien compensa a una lengua y a una cultura por el daño que se le ha hecho por parte de los centralistas... A buen seguro esto es lo que pensaron los comisarios al leer la insensata glosa de Echevarría. No todos los profesores y críticos están preparados para valorar el interés extraliterario de una novela de Atxaga.

Kritikoaren izena aldaturik agertzen da, baita euskarazko hitz bakarra (Atxagaren liburu famatuaren izenburua)... baina horrez gain euskaldunen kontrako tonua nabaria da.

Guztiaren jatorrian Ignacio Echevariaren erreseina dugu,

una llarga ressenya, indescriptiblement pejorativa, per no dir insultant o vexatòria, de la darrera obra del novel·lista basc Bernardo Atxaga, *El fill de l'acordeonista*. La furibunda, desproporcionada invectiva, dit sigui de passada, contrastava sospitosament amb la magnífica acollida de lectors i crítica que, en general, ha obtingut l'obra,

Ferran Saéz Mateuk "Ganivetades culturals" artikuluan Avui egunkarian (2004-12-14an) zioen bezala.

Izan ere, Echevarriaren kritika horren ondoan, izan dira, nola ez, nobelaren balio literarioa goraiatzten duten beste komentario batzuk, *El Mundo* egunkarian, esaterako, (arestian aipaturiko Prisa taldearen kontrako erasoetan parte hartu arren) bere liburuen gehigarrian 2004ko irailaren 16an Ricardo Senabrek eginikoa, esaterako:

estamos (...) ante una organización textual sabiamente aprovechada. La estructura abierta de memorial permite la inercalación de historias (...) Atxaga posee dotes considerables de escritor, y es capaz de crear personajes sólidos, creíbles y consistentes.

Edo *La Vanguardia* egunkarian Gregorio Moranek 2004ko urriaren 2an dihonean "debería ser de lectura obligada por encima de listas, críticos y rivalidades cainitas". *The Times Literary Supplement*, 2004ko abuztuaren 13an Amaia Gabantxok, honako lore hauek bota zituen obra honi buruz aritzean:

Atxaga is fond of blending genres. *Soinujolearen Semea* is a memoir, a social realist novel, a Virgilian invocation of paradise, a love story, an invented autobiography, a lament, and more. It is a long novel, but its narrative pull is such that you never want it to end, and its beauty, scope and magisterial craft destine it for the ranks of the Western canon. It is the first great Basque novel.

El Periódico egunkari katalanak ere, 2004ko irailaren 9an literatura gehigarrian plazaraturiko kritikan honako hitz hauekin amaitzen zuen Domingo Ródenas de Moyak *El Fill de l'acrodionista* liburua komentaria:

Amb un estil senzill i precís, a través d'una estructura molt meditada i simbòlica, en què tots els caps que s'han de lligar s'acaben lligant, la novel·la transmet una idea primordil d'alè humanista. Ho fa en dues ocasions i citant el poeta turc Nazim Hikmet: «*La vida és el més gran i cal prendre-se-la molt seriosament*», «*auí la perdi ho ha perdut tot*». La vida pròpia i l'aliena. La dels individus, els pobles i les paraules. Atxaga magistral.

Jakina, *ABC* egunkari eskuindarrak, berriz, ez zuen goraiatu; edo ezin zuen goraiatu Atxagaren azken lan hori, hauek ere, Echeverriak bezala, ideologikoki beste aldean daudelako.

Eta zer gertatu da euskal kritikoen aldetik? Zein izan da hauen erantzuna? *Soinujolearen semea* 2003ko abenduan plazaratu zen, eta lehen urtean zazpi kritika izan ditu (Susako web orrian aurki daitezke guztiak, baita Jon Aranoren proposamena Nobel sarirako edo). Hona hemen, zazpi kritiko horiek kronologikoki nobelari buruz diotena:

Eta hari guzti hauek hainbestearaino egiten diote tira irakurleari non honek ere azkenerako sentitzen baitu bere burua Obabatar bat gehiago baillitza, bere egiten baititu bertako gertakizun asko. Eta hori ere meritu itzela da kasu honetan, liburu gutxiak lortu ahal dezaketena delako.

Joxemari Iturralde (*Berria*, 2004-1-2).

Oroimenari buruzko nobela irakurtzen dugula esan dezakegu, baina oroimen pribatua oroimen sozial bihurtzeko asmoa duena (...) Ekintzena baino gehiago kontenplazioaren nobela baten aurrean gaudela esango nuke. Daviden begiez ikusten dugu mundua eta ibilbide bate egiten haren oroimenezko teatroen bidez.

Jon Kortazar (*El País*, 2004-1-18an).

Eta arras hunkitzen du Atxagak gai nagusi horietara xumeenetik, xaloenetik iristeko duen abileziak. Behetik goranzko begiradak. Partikularretik unibertsalera, indibidualetik kolektibora begiratzeko dituen begiek. Sentimenduz gainezka, *Soinujolearen semea*-k literatura eta bizitzan sinesten jarraitzeko argudioak berresan eta berritu dizkigu.

Ibon Egaña (*Berria*, 2004-1-24).

Maitasuna heriotzarekin lotuz, pertsonaia eta mundu bakoitzari bere ahotsa egokituz, *Soinujolearen semea* irakurle baten baino gehiagoren barneko izotza apur dezakeen nobela ona dugu.

Mari Jose Olaziregi (*Berria*, 2004-2-1).

irakurle potentzialak asteasuarraren lan berri baten aurrean dagoela uste izango duela, ez batuketaren edo sintesiaren liburuarren aurrean.

A. de Amezaga (*Bilbao*, 2004-otsalla).

Kengarriak diren zatiak eduki arren, ezin ukatu *Soinujolearen semea* lan borobila denik. Hasieratik bukaerara bikain eraikia. Hizkuntzaren aldetik miresgarria. Edozein Nobel saridunek sinatuko lukeen obra.

Aritz Gorrotxategi (*Diario Vasco*, 2004-3-7).

Atxagaren literaturaren ezaugarririk hoberenen bilduma da zertzelada biziz beteriko liburu gogoangarri hau.

Javier Rojo (El Correo, 2004-3-10).

Irakurtzea atsegin duenak, gozamina aurkituko du liburuaren orrietan barrena. Bikaina.

Ainhoa Arozena (Egan, 2004-1/2).

Kritikak ikusita harrigarria da dagoen irizpide batasuna. Aparteko obra baten aurrean gaude, literarioki ederki eraikia, atsegina, go-goangarria, bikaina, miresgarria... eta harrigarria, era berean, aipu ideologikorik ez egotea. Jon Aranok zerbait esaten du (baina ez da literatur kritika berea, iritzi artikulua baino) *Berrian* plazaratu zuen lanean (2004-2-4) honako hau dionean

Laster gazteleratuko omen da eta orduan izan litezke komeriak: susmoa dugu Espainian lehenbiziko aldiz egurra emango ote dioten. Gernika gehitxo aipatzen du eta, (...) larrutu dezakete oraingoan Asteasuko semea, zeren euskaldunon diskurtsoa lodia da eta ez-komenigarria.

Alegia, berriro gaudela ideologiarekin bueltaka. *Soinujolearen semea* Atxagaren azken nobela bada ere, aurrekoetan ere izan direlako idazle honen kontrako kritika ideologikoak. *Bi anai* liburu atera zenean ere, esaterako, D. Izpizuak zenbait ahotsen zehaztugabetasuna aipatzen zuen eta nobela ahula zela esan zuen, hemengo eta kanpoko kritiko gehienek ustearen kontra. Eta bitxia bada ere, gazteleraz gehien saldu den Atxagaren obra, *Memorias de una vaca* (1992, S. M.), argitaratu zenean erdal idazleen artean Atxagarekiko mesfidantza edo kritika agerian geratu zen. Izan ere liburu plazaratu eta gutxira P. Ugartek *El Correo Español* egunkarian 92-9-23an haurrentzako produktutzat hartu zuen idazlana. "A partir de 12 años" du izenburua erreseinak, alegia, gaztetxoentzako kontua besterik ez dela, eta horrez gain idazle asteasuarrak eta haren obrek duten gehiegizko harrera eta arrakasta ere kritikatzeko ziren. Harrigarria benetan liburu horrek Europako beste herrialdetan izan duen harrera beroarekin parekatuz gero (Alemanian, Olaziregik aipatua, 1998, 25, J. Gardnerren *El mundo de Sofia* nobelarekin konparatu zen).

Soinujolearen semea nobela honen inguruaz egon den erabilera ideologikoz amaitzeko Gregori Morán kritiko katalanaren hitzak eka-

rrri beharko genituzke hona euskal literaturaren desgraziaz hitz egiteko:

siento piedad por Atxaga, porque siendo por encima de cualquier otra cosa un escritor, y un poeta notable, no es posible que alguien hable con él de literatura sino de Euskadi, de ETA, de la violencia. Confieso que apenas conozco a Atxaga pero eso es como llevar una cruz. Leo las entrevistas con Atxaga y me da pena porque está tan claro que le gustaría hablar de Coleridge y el viejo mariner, o de Aresti o de esa hermosa referencia al poeta Lizardi, evocador de un mundo hermoso y perdido, que a mí sin ninguna razón me recuerda al primer Carles Riba. Pero no, toda entrevista o reflexión sobre Bernardo Atxaga pasa por la situación política en Euskadi. ¡Proteico castigo! (*La Vanguardia*, 2004-10-2an).

Iritsiko al da Fermin Muguruzak musikaz, Atxagak literaturaz eta Ibarrolak eskulturaz hitz egingo duten eguna... politikaz hitz egiteari utzi gabe, beraiek hala nahi izanez gero!

Bibliografia

- ARRIETA, Joxe Agustin, (1994) "Broken arrow" *Euskaldunon Egunkaria*, 94-11-20, 33.
- GENETTE, G., (1989): *Figuras III*. Barcelona: Lumen.
- , (1989): *Palimpsestos* Madrid: Taurus.
- KORTAZAR, Jon, (2002) *Diglosia eta euskal literatura*. Donostia, Utriusque Vasconiae.
- , (2003) *Literatura vasca desde la Transición. Bernardo Atxaga*. Madrid, Ediciones Clásicas-Ediciones del Orto.
- OLAZIREGI, Mari Jose, (1998) *Bernardo Atxagaren irakurlea*. Donostia, Erein.
- RÓDENAS DE MOYA, Domingo, (2004) "Sobre la vida davant de totes les coses". *El Periódico*, 2004-9-9. Llibres, III.
- ZULAIKA, JUAN MARI, (2004) "Eskerrik asko, Bernardo Atxaga, Espainiako gerrari buruz aritu haizelako", *Berria*, 2004-01-24, 6.orr.